

İslâm Hukukunda Cezaların Bireyselleştirilmesi İlkesi

Suat Erdoğan

0000-0002-0051-1244

Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Fıkıh Anabilim Dalı, Düzce, Türkiye

ror.org/04175wc52

suaterdogan@duzce.edu.tr

Öz

Cezanın suçlunun kişiliğine uydurulması anlamına gelen cezanın bireyselleştirilmesi ilkesi, diğer ilkelerle birlikte çağdaş ceza hukukunun kavramları içerisinde yerini almıştır. Çalışmada cezanın bireyselleştirilmesi ilkesinin tarihi süreci ve ilkenin kavramsal çerçevesi ortaya konulmaktadır. Klasik öğretinin kanunilik ve eşitlik ilkesi ile bağdaşmasında da “suçlunun kişiliği” hukuki bir kavram olarak günümüz ceza hukukunda yerini almış ve cezada bireyselleştirme çağdaş ceza hukukunda bir ilke olarak kabul edilmiştir. Cezanın bireyselleştirilmesi genel olarak birçok akademik çalışmaya konu olsa da İslam ceza hukuku özelinde tespit edebildiğimiz kadarıyla, sadece zina suçu ile sınırlı akademik bir makale bulunmaktadır. Bu çalışmada cezanın bireyselleştirilmesi ilkesi İslâm hukukunun bütünü üzerinden daha detaylı bir şekilde incelenmektedir. İslâm ceza hukukunun aslı kaynakları Kur’an ve sünnette cezanın bireyselleştirilmesi kapsamında değerlendirilebilecek verilerin bulunduğu tespit edilmiştir. Makalede ayrıca İslâm hukukunda ta’zîrle ilgili iki örnek üzerinden, cezanın bireyselleştirilmesi ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi ta’zîr cezalarında suçluların sosyal statüsüne göre değişen ceza öngörülürken, ikincisi ise Osmanlı kanunnamelerinde kişilerin ekonomik durumlarına göre değişen para cezalarıdır. Cezanın caydırıcılığının kişilerin sosyal statülerine göre değişeceği gerekçesiyle, ta’zîr cezaları bağlamında, suçluların sosyal statüsüne göre değişen ceza öngörüsü, cezanın bireyselleştirilmesi anlamında önemli bir örnek olarak kabul edilebilir. Fakat bu anlayışa göre toplumun alt kesimleri için en ağır cezalar öngörülürken, üst kesimlerin cezalarının kademeli olarak hafifletilmesinin adalet ve hakkaniyet açısından kabulü mümkün değildir. Kanunnâmelerde çoğunlukla para cezalarının belirlenmesi, İslâm ceza hukukunda mali cezaların bulunmadığı şeklinde eleştirilmekle birlikte, kişilerin ödeme gücüne göre değişen mali ceza siyaseti, son yıllarda daha çok taraftar bulmaktadır. Kişilerin ekonomik durumunun hesaba katılmadığı para cezalarında, cezanın ızdırıp verici vasfı anlamını yitirmektedir. Çünkü herhangi bir suçtan dolayı aynı miktarda para cezası, bazıları için son derece acıtıcı iken, varlıklılar için ceza olarak tanımlanması dahi mümkün değildir. Osmanlı Kanunnâmeleri’nde yer verilen, suçluların ekonomik durumuna göre değişen farklı ceza düzenlemeleri, cezanın suçlunun kişiliğine uydurulması açısından önemli bir örnektir.

Anahtar Kelimeler

İslâm Hukuku; Cezanın Bireyselleştirilmesi; Ta’zîr; Kanunnâme; Para Cezası

Öne Çıkanlar

- Cezanın suçlunun kişiliğine uydurulması ilkesi bağlamında, sosyal statüleri gereği suça karşı dezavantajlı konumda olanların cezalarının hafifletilmesi adaletin gereğidir.
- Cezanın suçlunun kişiliğine uydurulması anlamına gelen cezanın bireyselleştirilmesi ilkesi diğer ilkelerle birlikte çağdaş ceza hukukunun kavramları içerisinde yerini almıştır.
- Kur'an ve sünnette cezanın bireyselleştirilmesi kapsamında değerlendirilebilecek verilerin bulunduğu tespit edilmiştir.
- Ta'zîr cezalarında suçluların sosyal statüsüne göre değişen ceza öngörüsü ve Osmanlı Kanunnâmeleri'nde suçluların ekonomik durumunu esas alan farklı ceza düzenlemeleri, cezanın suçlunun kişiliğine uydurulması açısından önemli iki örnektir.
- Cezanın suçlunun kişiliğine uydurulması bağlamında ceza indirimi veya ağırlaştırılmasında fail veya mağdurdan yana taraf olmak yerine, adalet düşüncesinin esas alınması cezaların caydırıcılığına katkı sağlayacaktır.

Atıf Bilgisi

Erdoğan, Suat. "İslâm Hukukunda Cezaların Bireyselleştirilmesi İlkesi". *Eskiyeni* 55 (Aralık 2024), 1615-1637. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1463132>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	01 Nisan 2024
Kabul Tarihi	26 Kasım 2024
Yayın Tarihi	20 Aralık 2024
Hakem Sayısı	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Bildirim	eskiyenidergi@gmail.com
S. Kalkınma Amaçları	16 Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar
Lisans	CC BY-NC 4.0

The Principle of Individualization of Punishments in Islamic Law

Suat Erdoğan

0000-0002-0051-1244

Duzce University, Faculty of Theology, Department of Fıkq, Duzce, Türkiye

ror.org/04175wc52

suaterdogan@duzce.edu.tr

Abstract

The principle of individualization of punishment, which means adapting the punishment to the personality of the criminal, has taken its place in the concepts of contemporary criminal law, along with other principles. In the study, the historical process of the principle of individualization of punishment and the conceptual framework of the principle are revealed. Although it is incompatible with the principles of legality and equality of classical doctrine, "personality of the criminal" has taken its place in today's criminal law as a legal concept and individualization in punishment has been accepted as a principle in contemporary criminal law. Although the individualization of punishment is the subject of many academic studies in general, as far as we can detect, there is only an academic article limited to the crime of adultery in Islamic criminal law. In this study, the principle of individualization of punishment is examined in more detail over the whole of Islamic law. It has been determined that there are data that can be evaluated within the scope of individualization of punishment in the Quran and sunnah, the primary sources of Islamic criminal law. The article also discusses the individualization of punishment through two examples of tazir (punishment left to the discretion of the administrator or judge, other than hadd and retaliation penalties) in Islamic law. The first of these is the punishment predictions that vary according to the social status of the criminals in tazir penalties, and the second is the fines that vary according to the economic status of the people in the Ottoman codes. In the context of tazir punishments, the prediction of punishment varying according to the social status of the criminals can be considered an important example of the individualization of punishment, on the grounds that the deterrent effect of the punishment will vary according to the social status of the individuals. However, according to this understanding, while the heaviest penalties are prescribed for the lower segments of society, it is not possible to accept the gradual easing of the sentences of the upper segments in terms of justice and equity. Although the determination of fines in statutes is often criticized as the absence of financial penalties in Islamic criminal law, the policy of financial penalties, which vary according to people's ability to pay, has gained more supporters in recent years. In fines where people's economic situation is not considered, the painful nature of the punishment loses its meaning. Because while the same amount of fine for any crime is extremely painful for some, it is not even possible to define it as a punishment for the wealthy. The different punishment regulations included in the Ottoman Code of Laws, varying according to the economic status of the criminals, are an important example of adapting the punishment to the personality of the criminal.

Keywords

Islamic law; Individualization of Punishment; Tazir; Ottoman Law; Fine

Highlights

- In the context of the principle of adapting the punishment to the personality of the criminal, it is a requirement of justice to mitigate the sentences of those who are at a disadvantage against crime due to their social status.
- The principle of individualization of punishment, which means adapting the punishment to the personality of the criminal, has also taken its place in the concepts of contemporary criminal law, along with other principles.
- It has been determined that there is data in the Qurʾān and Sunnah that can be evaluated within the scope of individualization of punishment.
- The varying punishment predictions in taʿzīr punishments according to the social status of the criminals and the different punishment regulations based on the economic status of the criminals in the Ottoman Code of Laws are two important examples of adapting the punishment to the personality of the criminal.
- In the context of adapting the punishment to the personality of the criminal, taking the idea of justice as a basis in reducing or aggravating the sentence, instead of taking sides with the perpetrator or victim, will contribute to the deterrence of punishments.

Citation

Erdoğan, Suat. “The Principle of Individualization of Punishments in Islamic Law”. *Eskiyeni* 55 (December 2024), 1615-1637. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1463132>

Article Information

<i>Date of submission</i>	01 April 2024
<i>Date of acceptance</i>	26 November 2024
<i>Date of publication</i>	20 December 2024
<i>Reviewers</i>	Two Internal & Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - intihal.net
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>Complaints</i>	eskiyenidergi@gmail.com
<i>S. Development Goals</i>	16 Peace, Justice and Strong Institutions
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski olan suç-ceza kavramlarına yüklenen anlam, sürekli bir değişim içerisinde olagelmıştır. Tarihi süreç içerisinde dönemin hâkim anlayışı çerçevesinde bazen mağdur, bazen suçlu haklarının öne çıkması, ceza siyasetinde farklı yaklaşımların doğmasına sebebiyet vermiştir. Aydınlanma Dönemi'nde ceza hukukçuları ve önemli fikir insanlarının da etkisiyle ceza hukukunda yeni bir anlayış hâkim olmuş ve suçluların topluma yeniden kazandırılması adına özellikle ceza infaz siyasetinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde insan hakları ve hümanizma düşüncesi çerçevesinde suç ve cezanın bireyselliği, genelliği, kanuniliği gibi ilkelerin öne çıktığı görülmektedir. Cezanın suçlunun kişiliğine uydurulması anlamına gelen cezanın bireyselleştirilmesi ilkesi de diğer ilkelerle birlikte, Aydınlanma Dönemi'nde çağdaş ceza hukukunun kavramları içerisinde yerini almıştır. Cezanın bireyselleştirilmesi kavramı, günümüz ceza hukukuna etki eden okullardan biri olarak kabul edilen klasik okulun¹ temsilcileri tarafından ortaya atılmışsa da İtalyan pozitivist okulun ceza hukukuna getirdiği katkılarla gerçekleşmiştir.²

Klasik okulun temsilcilerinden Fransız düşünür Montesquieu (1689–1755), zenginler açısından bir anlam ifade etmeyeceği düşüncesiyle, Germenlerin aksine Japonların para cezasına olumlu bakmamalarına karşılık, zenginlerin de servetlerini kaybetmekten korktuklarından söz etmekte ve cezaların servete göre orantılı olmasını önermektedir.³ İngiliz filozof ve hukukçu Bentham (1748–1832)'in dile getirdiği aşağıdaki düşünceler de cezanın bireyselleştirilmesi açısından önemlidir:

“Aynı suçlar için aynı cezalar. Bu özlü söz, bütün sathi zekalıları baştan çıkararak bir yansızlık ve adalet görünüşüne sahiptir... Büyük servete sahip bir adam ile orta direk bir başkası aynı para cezasına çarptırıldıklarında, ceza aynı mı olur? Aynı kötü (dolayısıyla) mı cefa çekerler? Bu muamelenin aşikâr eşitsizliği, istihzalı eşitlik tarafından daha tiksinc kılınmıyor mu? Ve (böylece) yasanın amacı gözden kaçırılmış olmaz mı? Çünkü biri zafer kazanarak (durumdan) kurtulurken, diğeri geçim kaynaklarına kadar (her şeyi) kaybedebilir. Dayanıklı bir genç adamla kuvvetten düşmüş bir ihtiyarın her ikisi de aynı miktar yıl prangaya mahkûm olsalar, sahih hakikatleri karartmakta mahir, ahkâm kesen biri bu cezanın eşitliğini savunabilecektir...”⁴

Günümüzde suçlunun sosyal konumu, iyi hâl, etkin pişmanlık gibi gerekçelerle yapılan ceza indirimini, erteleme ve hükmün açıklanmasının geri bırakılması gibi cezanın bireyselleştirilmesi kapsamındaki uygulamalar özellikle mağdurlar olmak üzere, toplum tarafından adalete aykırı bir tutum olarak eleştirilmektedir. Yine varlıklı olanlar ile aynı ekonomik güce sahip olmayanlar için aynı değerinde para cezası da eleştiri konusu yapılmaktadır. Söz konusu eleştirilerin birincisinde taraflar, cezanın bireyselleştirilmesi aleyhinde görüş açıklarken, ikincisinde kişilerin ekonomik durumuna göre değişen para cezaları konusunda cezanın bireyselleştirilmesine taraf oldukları görülmektedir. Kanaatimizce iki olaydaki görüş ayrılığı adalet düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

¹ Aydınlanma Dönemi'nde ortaya çıkan ve kişinin kendi iradesiyle suç işlediği varsayımı ile failin cezalandırılmasının adaletin gereği olduğunu savunan akım. Detaylı bilgi için bk. Sulhi Dönmezer - Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku* (İstanbul: Der Yayınları, 2016), 1/72-75.

² Doğan Soyaslan, “Cezaların Bireyselleştirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11/1–2 (2013), 30.

³ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, çev. Berna Günen (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 116-117.

⁴ Jeremy Bentham, *Yasanın İlkeleri*, çev. Barkın Asal (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2011), 55, 56.

Suçluların iyi hâli göz önünde bulundurularak yapılan ceza indirimini ile varlıklı kişiler ile yoksulların aynı mali ceza ile tecziye edilmeleri adaletle aykırı olarak görülmektedir. Bu makalenin kaleme alındığı günlerde gündeme gelen, başta trafik cezaları olmak üzere kişilerin ekonomik durumlarına göre değişen para cezası hakkındaki yasal çalışmaların,⁵ adalet düşüncesinden mi yoksa varlıklılardan daha çok tahsilat elde ederek gelirlerin artırılması düşüncesinden mi kaynaklandığı merak konusudur. Kanaatimize göre kişilerin ekonomik durumuna göre farklılık gösteren para cezaları adalet düşüncesi açısından yerinde olduğu gibi cezanın bireyselleştirilmesi yönüyle de ilkesel olarak doğru bir uygulama olacaktır.

İslâm ceza hukukunun kendine özgü sistematığı sebebiyle, suç-ceza genel ilkeleri müstakil bir başlık altında ele alınmaz. Buna karşılık, çoğu zaman suç-ceza genel ilkelerine farklı konular içerisinde tekraren değinildiği görülür. İslâm hukuk literatüründe cezanın bireyselleştirilmesi kapsamında değerlendirilebilecek örneklere de rastlanmaktadır. Ayrıca İslâm ceza hukukunun aslı kaynaklarından olan Kur'an ve Hz. Peygamber'in uygulamalarında da cezanın bireyselleştirilmesi ile ilgili verilere rastlanmaktadır.

İslâm ceza hukukunda farklı fıkıh ekolleri tarafından ortaya konulan doktrin düzeyindeki fikhî birikimin yanında, özellikle Osmanlı Dönemi'nde örfî hukuk kapsamında gelişen oldukça geniş bir birikimden söz etmek mümkündür. Çalışmada cezanın bireyselleştirilmesi öncelikle İslâm hukukunun aslı kaynakları Kur'an ve sünnet bağlamında ele alınmakta, daha sonra ta'zîr cezaları ve Osmanlı Dönemi'nde kanunnâmeler kapsamında yapılan düzenlemeler üzerinden incelenmektedir.

Cezanın bireyselleştirilmesi genel olarak birçok akademik çalışmaya konu olsa da İslâm ceza hukuku özelinde tespit edebildiğimiz kadarıyla Bayram Demir'in makalesinin dışında bir çalışma bulunmamaktadır. Demir'in makalesi cezanın bireyselleştirilmesi konusunu zina suçu ile sınırlandırmaktadır.⁶ Bu çalışmada konu İslâm hukukunun bütünü üzerinden ele alınmakta hadler, diyet, kefarete, ta'zîr ve Osmanlı kanunnâmeleri olmak üzere daha detaylı bilgi sunulmaktadır. Bu bağlamda İslâm hukuk literatüründe ta'zîr cezalarında kişilerin sosyal statülerine göre değişen ceza öngörüsü cezanın bireyselleştirilmesi açısından dikkate değer bulunmakla birlikte, cezalar bürokrat, asker ve ilmiye sınıfı için hafifletirken, toplumun alt kesimleri için ağırlaştırılması yönüyle, adalet ve hakkaniyet açısından eleştirilebilir. Osmanlı kanunnâmelerindeki kişilerin ekonomik durumuna göre farklı miktardaki para cezaları Osmanlı hukukunun şer'îliği açısından eleştirilse de cezanın bireyselleştirilmesi konusunda önemli bir düzenleme olarak kabul edilebilir.

İslâm hukukunun ilâhî kaynaklı olması, dolayısıyla onun ilk ve temel kaynağı olan Kur'an'ın öncelikli hedeflerinden birisi, her konuda olduğu gibi cezalandırmada adaleti gerçekleştirmektir. Mutlak eşitlik her zaman adalet olmadığına göre cezalarda suçlunun kişiliğinin göz önüne alınması (cezanın bireyselleştirilmesi) adaletin gereğidir. Bu durum ayrıca cezalarda caydırıcılığa da hizmet etmektedir. Kur'an ve sünnet başta olmak üzere İslâm hukukunun bütünü üzerinden, cezanın suçlunun kişiliğine göre uyarlanmasını araştırma konusu yapan bu çalışmanın, alanına katkı sağlayacağı beklenmektedir.

⁵ <https://www.memurlar.net/haber/1073892/gelire-ve-araca-gore-ceza-gundemde.html> (Erişim tarihi, 16.08.2023).

⁶ Bayram Demir, "Cezaların Bireyselleştirilmesi Açısından Zina Haddi", *EKEV Akademi Dergisi* 9/23 (2005), 123-134.

1. Cezanın Bireyselleştirilmesi İlkesi (Genel Olarak)

Suç-ceza genel ilkelerinin en önemlilerinden birisi kuşkusuz kişilere hukuk güvencesi sağlayan kanunilik ilkesidir. Kanunilik ilkesi, kanunda suç olarak belirlenmeyen bir fiilin cezalandırılmayacağı ve kanunda suç kapsamında olan fillerin de ancak kanunda yer aldığı şekliyle cezalandırılabileceği anlamına gelmektedir. Bu ilkenin en önemli fonksiyonu suçluları keyfiliğe karşı korumaktır.⁷

Tarihi süreç içerisinde ceza tayininde hâkimin takdir alanının daraltılması veya genişletilmesi iki farklı akımın etkisi ile şekillenmiştir. Roma hukukunun ilk dönemlerinde kesin ve sabit cezalar kanunlarda yer aldığından hâkimlere takdir yetkisi tanınmamıştı. Buna karşılık, İmparatorluk döneminde, hâkime cezayı artırma ve indirme konusunda geniş takdir yetkisi tanımıştır. İleriki dönemlerde hâkimlere failin geçmişteki durumuna göre takdir yetkisi verilmesi cezalandırmada keyfiliğe yol açması açısından eleştirilmiştir. İngiliz hukukçu ve filozof Francis Bacon (öl. 1626)'ın “en iyi kanun hâkimin takdirine en az pay bırakan kanundur.”⁸ sözü bu dönemde cezalandırmadaki keyfiliğin ulaştığı boyutu göstermesi açısından önemlidir. Dolayısıyla ceza takdiri indirimde keyfiliği önleme düşüncesiyle, muasır hukukta hâkime cezada takdiri indirimin gerekçesini gösterme yükümlülüğü getirilmiştir.

Cezalar aynı tür ve ağırlıkta olsa da kişilerin sosyal, ekonomik ve kişilik yapılarına göre farklı sonuçlar doğuracağı kesindir. Bu sebeple cezaların kanunlar çerçevesinde suçluların kişiliğine uygun olarak belirlenmesi önemlidir. Hâkimlerin, failin işlediği suça karşılık kanunda belirlenen alt ve üst sınırlar arasında bir cezaya hükmetme yetkisi bu amacı gerçekleştirmeye yöneliktir. Ancak kanunilik ilkesi gereği kanunlarda yer almadığı sürece cezaların artırılması, eksiltilmesi veya cezada bir değişikliğe gidilmesi mümkün değildir. Süreç içerisinde suçluları topluma yeniden kazandırma gibi gerekçeler, cezanın suçlunun kişiliğine uydurulması, cezanın ağırlığı ve çeşidinin belirlenmesinde yargıya yetki verilmesine neden olmuştur.⁹ Bu süreçte cezanın bireyselleştirilmesinin kanunilik ilkesi sınırları içerisinde gerçekleşmesi için cezalara alt ve üst sınır belirleme yoluna gidilmiştir. Ancak takdiri indirim nedenlerinin cezalarda keyfiliğe yol açması sebebiyle, hâkimlerin hangi hallerde cezayı indirebileceği kanunlarda gösterilmiştir.¹⁰ Sonuçta klasik öğretinin cezada kanunilik ve eşitlik ilkesi ile bağdaşmasa da “suçlunun kişiliği” hukuki bir kavram olarak günümüz ceza hukukunda yerini almış ve cezada bireyselleştirme çağdaş ceza hukukunda bir ilke olarak kabul edilmiştir.¹¹

Cezanın bireyselleştirilmesi ile ceza sorumluluğunun şahsiliğinin iki farklı kavram olduğunu belirtmek gerekir. Suçun şahsiliği olarak da ifade edilen, ceza sorumluluğunun bireyselliği, suç kim işlemişse cezanın ancak ona verilebileceği anlamı taşıırken, cezanın bireyselleştirilmesi suçlunun sosyal sınıfı ve kişiliğinin esas alınarak cezanın belirlenmesi anlamına gelmektedir.¹² Bireyselleştirme, daha önce belirlenen temel cezanın ardından,

⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Sulhi Dönmezer - Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku* (İstanbul: Der Yayınları, 2016), 1/21-39; Kayıhan İçel - Süheyl Donay, *Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku Genel Kısım* (İstanbul: Beta, 2006), 80-90.

⁸ Dönmezer - Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 2/623-624.

⁹ İçel - Donay, *Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku*, 82.

¹⁰ Dönmezer - Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 2/623-625.

¹¹ Dönmezer - Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 1/122.

¹² Demir, “Cezaların Bireyselleştirilmesi Açısından Zina Haddi”, 124.

cezanın failin özelliklerine göre uyarlanması sürecinde, hâkime cezanın alt ve üst sınırları içerisinde takdir yetkisi verilmesidir. Günümüz ceza hukukunda cezanın suçlunun durumuna göre bireyselleştirilmesi suçlunun topluma yeniden kazandırılmasını amaçlamaktadır.¹³ Beşeri hukukta cezaların bireyselleştirilmesinin gerçekleşmesi üç ayrı kategoride ele alınmaktadır.

1.1. Yasama

Kanun koyucunun farklı suçlar için ne tür cezaların hangi ağırlıkta olacağını belirlemesinin yanında, gerekli durumlarda cezaların alt ve üst sınırlarını belirlemesi cezaların kanuni bireyselleştirilmesi anlamına gelmektedir. Kanuni bireyselleştirme belli bir kişiden ziyade, genel olması açısından soyuttur. Ancak kanuni bireyselleştirme olmadan hâkimin yargılamada bulunması mümkün değildir.¹⁴ Bu açıdan bakıldığında cezanın bireyselleştirilmesinin kanunilik ilkesi kapsamında olduğu görülmektedir.

1.2. Yargı

Yasanın belirlediği cezanın hâkim kararıyla suçlunun kişiliğine uygun olarak belirlenmesi yargısal bireyselleştirme anlamındadır. Bu aşamada hâkim yasanın kendisine tanıdığı yetki sınırları içerisinde suçlunun kişiliğine uygun olan cezayı belirlemekte ve bu şekilde yasada soyut olan ceza somut hale gelmektedir.¹⁵ Günümüz mevzuatı bu konuda hâkime takdiri indirim nedenleri kapsamında cezai indirim yanında, hapis cezasına alternatif yaptırımlar, erteleme ve hükmün açıklanmasının geri bırakılması gibi farklı takdir yetkileri tanımaktadır.¹⁶

1.3. İdari

Hâkim tarafından belirlenen cezanın suçlunun kişiliğine uygun bir şekilde yerine getirilmesi, infaz edilmesi cezanın idari olarak bireyselleştirilmesi demektir. Cezanın infazında mahkumların kişiliğine göre değişen iyileştirmeler, kapalı ya da açık cezaevi uygulamaları veya şartlı salıverilmeleri, cezanın idari bireyselleştirilmesi kapsamda değerlendirilmektedir.¹⁷

1.4. Türk Ceza Kanununda Cezanın Bireyselleştirilmesi

Türk Ceza Kanunu (TCK) hâkimlere, suç kapsamında olan somut olayın özelliklerine göre cezayı indirme yetkisi tanımıştır. Kanunun 62. maddesinin 2. fıkrasında failin geçmişi, sosyal ilişkileri, yargılama süreci içerisindeki davranışları ve cezanın failin gelecek hayatı üzerindeki muhtemel etkisi, ceza indirimi sebepleri arasında sayılmıştır. Maddede sayılanlar örnek kabilinden olup hâkim, cezayı failin kişiliğine uydurmak için bunların dışında uygun bulacağı nedenlerle de ceza indiriminde bulunabilecektir. Olayda hafifletici nedenlerin bulunup bulunmaması yargıcın değerlendirmesine bağlıdır; ancak yargıç bu nedenlerin varlığına

¹³ Soyaslan, "Cezaların Bireyselleştirilmesi", 26–28.

¹⁴ Soyaslan, "Cezaların Bireyselleştirilmesi", 27, 28; Ahmet Güven Uslu, *Türk Ceza Hukukunda Somut Cezanın Belirlenmesi ve Bireyselleştirilmesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 51.

¹⁵ Uslu, *Türk Ceza Hukukunda Somut Cezanın Belirlenmesi ve Bireyselleştirilmesi*, 52.

¹⁶ Soyaslan, "Cezaların Bireyselleştirilmesi", 28; Uslu, *Türk Ceza Hukukunda Somut Cezanın Belirlenmesi ve Bireyselleştirilmesi*, 52.

¹⁷ Soyaslan, "Cezaların Bireyselleştirilmesi", 28-30; Uslu, *Türk Ceza Hukukunda Somut Cezanın Belirlenmesi ve Bireyselleştirilmesi*, 52.

kanaat getirdiğinde cezada indirimle gidilmesi zorunlu hale gelir. Zira 62. maddede “indirilir” denilmektedir. Ayrıca takdiri indirim nedeninin de açık olarak belirtilmesi gerekir.¹⁸

Failin geçmişi açısından, sabıkalı olup olmadığı, yaşam şartları, suç eğilimi, kamu adına faydalı çalışmaları gibi gerekçelerle ceza indirimine gidilebilir. Sosyal ilişkileri açısından sağlık durumu, sosyal ve ailevi konumu, mesleği, geliri gibi konular göz önüne alınabilir. Suçtan sonraki zararı gidermeye yönelik davranışları, delillerin bulunmasına yardım etmesi, pişmanlığı gibi konular ceza indirimine esas alınabilir. Verilecek cezanın suçlunun hayatını nasıl etkileyeceği göz önünde bulundurularak ceza indiriminin failin ileride suç işlemesine engel olabileceği düşünüldüğünde ceza indirimi söz konusu olabilir.¹⁹

2. İslâm Hukukunda Cezaların Bireyselleştirilmesi

Kuşkusuz İslâm ceza hukukunun en temel özelliğinden birisi, cezaların belirlenmesinde adalet ilkesini esas almasıdır. Bu ilkenin tabii bir sonucu olarak, cezanın belirlenmesinde suç olarak kabul edilen fiiller için cezanın belirlenmesinde suçun ağırlığı, mağdur ve toplum açısından doğan zararın telafisi, failin kişiliği, İslâm’ın değer yargılarının ihlâli gibi birden çok kriter etkili olmaktadır. Ayrıca cezaların belirlenmesinde mağdurun yanında failin ıslahı ve cezanın caydırıcılığı hesaba katılmaktadır. Bu kriterler doğrultusunda suça göre ceza belirlemenin sonucu olarak cezalarda farklılıklar meydana gelmektedir. Farklı suçlar için cezaların da farklılaşması adaletin de bir gereğidir. İslâm ceza hukukunda suç-ceza denkliği olarak ifade edilen, çeşitli suçlar için farklı yaptırımların varlığını burada aramak gerekir.²⁰

İslâm ceza hukukunun omurgasını oluşturan hadler ve kısas cezaları Şâri’ tarafından belirlendiği için bunlarda, eksiltme, artırma, af ya da birinin yerine bir başkasını ikâme etme imkânı bulunmamaktadır. Diyet ve kefaret cezalarında da -ileride üzerinde duracağımız üzere- bir kısım istisnalar dışında durum bu şekildedir. Kur’an ve sünnette açıklanmayan ve literatürde ta’zîr olarak adlandırılan cezaların belirlenmesinde ise siyasi otoriteye, toplumun maslahatı ve failin kişiliği gibi esaslar çerçevesinde, ta’zîr cezalarından herhangi birisini belirleme ile birlikte cezayı eksiltme, artırma ve kişisel hakların dışında kalan suçlarda af yetkisi tanınmaktadır. Bu sebeple ta’zîr cezalarında failin kişiliğine göre cezanın bireyselleştirilmesi yargılama aşamasında gerçekleşmektedir.

2.1. Kur’an’da Konuyla İlgili Örnekler

Bilindiği gibi Kur’an çok farklı konulara yer veren, Yüce Allah’ın müciz kelâmı kutsal bir metindir. Hukuka dair konular diğerlerine göre daha sınırlıdır. Hukukla ilgili konular içerisinde aile ve ceza hukuku öne çıkmaktadır. Kur’an’da ceza hukukunun genel ilkeleri olarak niteleyebileceğimiz âyetlerin yanında, İslâm hukuk literatüründe had, kısas, diyet ve ta’zîr gerektiren bir takım suçlara da yer verilmektedir.

Kur’an’da kanunilik²¹ ve cezanın şahsiliği²² gibi genel ilkeler²³ kapsamında değerlendirilebilecek çok sayıda âyet bulunmakla birlikte, cezanın bireyselleştirilmesine

¹⁸ Nevzat Toroslu, *Ceza Hukuku Genel Kısım* (Ankara: Savaş Yayınevi, 2012), 266-267.

¹⁹ Dönmezer - Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 2/628-630.

²⁰ Suat Erdoğan, *Kur’an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu* (Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2014), 60-71; Gailan Adnan Tawfeeq Alsabbagh, “İslâm Ceza Hukukuna Hâkim Olan İlkelerden Suç ve Cezaların Uyumu İlkesi”, *BİDER: Bitlis İslamiyat Dergisi* 3/1 (2021), 13-14.

²¹ Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur’an’ı Kerim Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), el-En’âm 6/119; el-İsrâ 17/15; el-Kasas 28/59.

²² el-En’âm 6/164; el-İsrâ 17/15; Fâtır 35/18; ez-Zümer 39/7; Yûsuf 12/79.

²³ Yaşar Yiğit, *İslam Ceza Hukuku* (Fecr Yayınevi, 2022), 25-38.

doğrudan temas eden ilkesel anlamda bir âyete rastlayamadık. Kur'an'da açıklanan suçlardan zina özelinde, failin niteliğine göre değişen farklı ceza öngörüsü, cezaların bireyselleştirilmesi kapsamında önemli bir örnektir. Ancak İslâm hukukunda had suç ve cezaları Yüce Allah tarafından belirlendiğinden, bu konudaki bireyselleştirmenin, muasır hukuktaki yasama aşamasına karşılık geldiğini belirtmek gerekir. İlgili âyet şu şekildedir:

*“Evlendikten sonra bir fuhuş yapırlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır”*²⁴

Görüldüğü gibi âyette cariyeler hakkında yasama kapsamında önceden yarı oranında ceza belirlenmesi söz konusu edilmektedir. Kanaatimize göre zina suçunda Yüce Allah tarafından cariyeler için hürler göre yarı oranında ceza takdiri, sahip oldukları sosyal statülerinin bir sonucudur. Zira cariyelerin hür kadınlara göre, iffetli bir yaşam sürmeleri daha zordur. Bu sebeple eşit koşullarda olmayanlar için aynı cezanın öngörülmesi adalet ve hakkaniyet açısından doğru değildir. Sosyal yaşam ve ekonomik açıdan dezavantajlı konumda olan söz konusu kişiler hakkında daha az cezanın takdir edilmesi adalete muvafıktır. Nitekim zayıf olan sosyal statüleri sebebiyle cariyelerin evli kadınlara göre zina suçu işlemleri açısından daha müsait olduklarından söz edilmektedir.²⁵ Kur'an'da cariyelerle evliliğe, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyenler için kerhen izin verilmesinin²⁶ sebebini burada aramak gerekir.

Cariyeler için hürler göre yarı oranında ceza takdirinden söz edilirken, aynı suç hakkında sosyal statüleri açısından avantajlı konumda olan Peygamber eşleri hakkında, adalet ve nimet-külfet ilişkisinin sonucu olarak, hürlerin cezasının iki katı ceza verileceği ilgili âyette şu şekilde ifade edilmektedir:

*“Ey Peygamber hanımları! Sizden kim apaçık bir hayasızlık (zina) yaparsa, onun cezası iki katına çıkarılır...”*²⁷

Sonuçta İslâm hukukunda zina suçunda evli ile bekârların cezası konusundaki tartışmalar bir tarafa bırakılacak olursa, Kur'an'ın metin bütünlüğü içerisinde zina suçu kapsamında failerin sosyal statüsüne göre değişen üç ayrı ceza belirlendiği görülmektedir. Medeni durumuna bakılmaksızın hürler için yüz sopa, köleler için bunun yarısı, peygamber eşleri hakkında, farzı muhal suçu işlemiş olmaları durumunda -ki onlar bu suçtan korunmuşlardır- hürler için belirlenenin iki katı cezadan söz edilmektedir. Sonuç olarak, Kur'an zina suçu hakkında bir grubun gözetiminde infaz edilmek üzere, yüz sopa şeklinde bir düzenleme getirmiş ancak cariyelerin cezasını yarı oranında takdir etmiştir. Peygamber eşlerini “mü'minlerin anneleri” vasfıyla diğer kadınlardan ayıran²⁸ ve onlarla evliliği ebediyen yasaklayan²⁹ özel kişiliğe yönelik hak ihlâli, cezanın iki katı şeklinde takdir edilmesi ile sonuçlanmaktadır. Günümüz ceza hukukunda da suçu etkileyen haller, cezanın artırılması veya indirilmesini gerektiren sebepler arasında sayılmıştır.³⁰ Bu bağlamda Kur'an'da zina suçuyla ilgili olarak suçlunun kişiliğine göre değişen ceza öngörülmesi, yasama kapsamında cezanın bireyselleştirilmesiyle ilgili önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir. Ancak Kur'an, cezanın failin kişiliğine uydurulması konusunda günümüz ceza hukukundan

²⁴ en-Nisâ, 4/25.

²⁵ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal Tefsiri* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 1/140.

²⁶ en-Nisâ, 4/25.

²⁷ el-Ahzâb, 33/30.

²⁸ el-Ahzâb, 33/32.

²⁹ el-Ahzâb, 33/53.

³⁰ Dönmez - Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 2/582.

farklı olarak adalet ve hakkaniyeti esas almıştır. Günümüz ceza hukukunda ise suçluların topluma yeniden kazandırılması gayesiyle ceza indrimi esas alınmaktadır.³¹ Kur'an'ın kişilerin sosyal statüsüne göre farklı ceza öngörüsü, had ve kısas dışındaki ta'zîr cezalarında, yöneticiler için de failerin statülerine göre işlenen suça karşılık, bu türden indirim ve artırım yapmalarının dayanağı olarak kabul edilmesi mümkündür.

2.2. Sünnette Konuyla İlgili Örnekler

İslâm hukukunda zina suçu işleyen evliler hakkındaki recm cezası erken dönemlerden itibaren tartışma konusu olagelmıştır.³² Bu tartışmalarda en önemli etken Kur'an'ın zina suçu hakkında sadece sopa cezası öngörüsüne karşılık, evlilerin cezasının recm olduğuna dair rivâyetlerin³³ varlığıdır. Zina suçu hakkındaki rivâyetlere toplu olarak bakıldığında, zina suçunun cezasının evliler için recm, bekâr için ise yüz sopa olduğu anlaşılmaktadır.

Konuyla ilgili bir rivâyette zina eden kişilerin medenî durumuna göre değişen cezaların varlığı şu şekilde açıklanmaktadır:

“Benden alın, benden alın, Allah onlara bir yol açtı. Bekâr ile bekârın (zina) cezası yüz sopa ve bir yıl sürgün; evli ile evlinin cezası ise yüz sopa ve recm.”³⁴

Bu rivâyette bekârların zinası hakkında sopa cezasına ek olarak ayrıca sürgün cezası da öngörülmektedir. İslâm hukukunda recm cezasının varlığı ve yukarıdaki rivâyetler etrafındaki tartışmalar konumuzun dışında olduğundan, söz konusu rivâyetler esas alındığında, sünnette zina suçunun cezasının kişilerin medeni hâline göre bireyselleştirildiğini ifade etmek mümkündür.

Bir başka rivayette Hz. Peygamber'in aşırı derecede zayıf olan bir kişi hakkında zina cezasının infazının yüz sopa yerine yüz salkımlı bir hurma dalı ile yapılması³⁵ cezanın failin kişiliğine uydurulması konusunda önemli bir veri olarak değerlendirilebilir.

2.3. Klasik Fıkıh Kaynaklarında

2.3.1. Had Cezaları

İslâm hukukunda muhsanın zina suçu için öngörülen recm cezası (suç failinin taşlanarak öldürülmesi) üzerindeki tartışmalar erken dönemlerden itibaren başlamıştır. Klasik dönemde sadece Haricî ve Şîfî fıkıh ekolleri tarafından kabul görmeyen recm cezası aleyhindeki görüşler, çağdaş dönemde daha fazla taraftar bulmaktadır.³⁶ Sünnî mezheplere

³¹ Soyaslan, “Cezaların Bireyselleştirilmesi”, 26.

³² Yiğit, *İslam Ceza Hukuku*, 42.

³³ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Camiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: el-Matbaatu's-Selefiyye, 1400), “Hudûd”, 21, 24, 28, 37, “Ahkâm”, 21, “Diyât”, 6; Müslim b. Haccâc, *el-Camiu's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru't-Tayyibe, 1375), “Hudûd”, 3, 4, 5, 6, “Kasâme”, 25, 26; Ebû Dâvûd el-Eş'as, *es-Sünen* (Beyrut: Dâr-İbn Hazm, 1418), “Hudûd”, 1, 7, 23, 24, 26, 27; Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, nşr. Ammar Tayyar (Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle, 2011), “Hudûd” 8, 10, 15, 22; İbn Mâce, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Nâsiriddîn el-Elbânî (Riyâd: Mektebetü'l-meârif, 1997), “Hudûd”, 9, “Diyât”, 36; Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Râid b. Sabri (Riyâd: Dâru'l-Hadâra, 2015), “Tahrîm”, 5, 11, 14; Abdullah b. Abdirrahmân ed-Dârimî, *Sünenü't-Dârimî*, thk. Hüseyin Selim Esed (Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 2000), “Hudûd”, 12, “Siyer”, 11; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'* (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1997), “Hudûd”, 1, 11; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Kahire: Dâru'l-hadîs, 1995), 1/61, 63, 54, 70, 163, 282, 428, 444, 465, 6/181, 214.

³⁴ Müslim, “Hudûd”, 3.

³⁵ Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen* (Haleb: Matbaatü'l-İlmiyye, 1932), 3/336.

³⁶ Mehmet Çelen, *İslâm Hukukunda Zina ve Recm* (İstanbul: Denge Yayınları, 2006); Yusuf Ziya Keskin, *Recm Cezası Ayet ve Hadis Tahlilleri* (İstanbul: Beyan, 2001); Abdülaziz Bayındır, *Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2007), 285-294; Hamza Aktan, “Recm Cezası Örneğinde Sosyal Değişim

göre zina suçunun cezası faillerin evli ya da bekâr olmalarına göre değişiklik göstermektedir. Sünnî mezhepler, zina suçunda evliler için recm, bekârlar için ise sopa cezası öngörüsünde bulunmaktadırlar. Sünnî mezheplerin görüşleri esas alındığında zina suçunda faillerin medeni hâline göre değişen cezaların varlığını cezanın bireyselleştirilmesi anlamında örnek göstermek mümkündür. Ancak doktrinel anlamda bir tartışma olduğundan bunun, modern hukuktaki yasama kapsamında cezanın bireyselleştirilmesi olarak görülemeyeceği iddia edilebilir. Ancak klasik fıkıh kaynaklarının Osmanlı Dönemi'nde hâkimlerin ilk başvuru kaynağı olduğu hesaba katıldığında, bu iddianın en azından Osmanlı Dönemi için yerinde olmadığı söylenebilir. Örneğin Halebî'nin (öl. 956/1549) Osmanlı'da yarı resmi kanun kitabı hüviyetinde sayılan Hanefî fıkına dair *Mültek'al-ebhur* isimli eseri esas alınarak mahkemelerde zina suçuna recm cezası kararının verildiği³⁷ bilinmektedir. Dolayısıyla Osmanlı hukuku açısından *Mültek'al-ebhur*'da yer alan zina suçunda faillerin medeni durumuna göre değişen farklı ceza öngörüsünü cezanın yasama safhasında bireyselleştirilmesi olarak değerlendirmek mümkündür.

İslâm hukukunda zina suçu hakkında sopa cezasının infazı kadın ve erkelere göre değişiklik arz etmektedir. Erkeklerin elbiseleri çıkarılarak sopa cezası çıplak vücut üzerine infaz edilirken, kadınların sadece kaba olan üst kıyafetleri çıkarılır.³⁸ Bu uygulamada mahremiyet esas alınmakla birlikte, uygulamayı bireyselleştirmenin idari safhasıyla (infaz ayağı) ilgili önemli bir örnek olduğunu söylemek mümkündür.

Zina suçunda sopa cezası dışında ayrıca sürgün cezasının verilip verilmeyeceği ayrı bir tartışma konusudur. Şâfiî ve Hanbelîler, sürgün cezasını had kapsamına dâhil ederken,³⁹ Hanefîler iki cezanın birlikte verilmesine ilkesel olarak karşı çıkmakla birlikte, gerekli görülmesi durumunda ta'zîr cezası kapsamında sopa cezasının yanında, sürgün cezasının da verilebileceği kanaatindedirler. Hanefîlerin hâkimlere sopa cezasına ek olarak, sürgün cezası konusunda takdir yetkisi tanınması⁴⁰ yargılama safhasında cezanın bireyselleştirilmesiyle ilgili önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Fıkıh literatüründe konuyla ilgili bir diğer örnek irtidâd (dinden dönme) suçu ile ilgilidir. Hanefîler, diğer fıkıh ekollerinden farklı olarak mürtedde (dinden dönen kadın) hakkında farklı ceza öngörüsünde bulunmaktadırlar. Diğer fıkıh ekolleri irtidâd suçunda kadın-erkek ayrımı yapmazken Hanefîler, dinden dönen kadın hakkında tekrar Müslüman oluncaya kadar hapis cezası öngörüsünde bulunmaktadırlar. Kadınların genellikle savaşa yatkın

Olgusu ve Kur'an", *Çağımızda Sosyal Değişme ve İslâm* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 414-426; Hayri Kırbaçoğlu, "İslâm'a Yamanan Sanal Şiddet: Recm ve İrtidat Meselesi", *İslâmiyât* 5/1 (2000); Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, "Kur'an'da Olmayan ve Onunla Çelişen Ceza Recm", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 2 (2003), 117-129.

³⁷ Osmanlı'da recm cezasının tatbiki için bk. Ömer Menekşe, "Osmanlıda Zina Cezası Olarak Recm", *Marife* 3/2 (2003), 13-17.

³⁸ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, thk. Rifat Fevzi Abdulmuttalib (Dâru'l-Vefâ, 2001), 7/368; Burhâneddîn el-Mergînânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*. thk. Ahmed Câd (Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.), 2/508; Ömer Nasûhî Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve İstilhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 3/202; Şamil Dağcı, "İşkence", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/429-433.

³⁹ Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğni* (Riyad: Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, ts.), 12/322; Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ mağrifeti meâni'l-elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1418/1997), 4/196.

⁴⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/512; Abdullâh b. Mahmûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'li'l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 4/86.

olmaması ile açıklanan bu durumun,⁴¹ cezanın failin cinsiyetine göre belirlenmesi ve cezanın bireyselleştirilmesi açısından bir diğer örnek olarak kabulü mümkündür.

2.3.2. Kıyas Cezası

İslâm hukukunda kıyas; kasıtlı adam öldürme ve vücut bütünlüğüne yönelik müessir fiiller şeklinde iki ana başlık altında ele alınmaktadır. İslâm hukukunda taammüden adam öldürme ve yaralama suçlarında, günümüz hukukundan farklı olarak⁴² mağdura af yetkisi tanınması⁴³ cezanın bireyselleştirilmesi kapsamında değerlendirmek mümkündür. Mağdurun suçluyu affetmesinde başka sebeplerin bulunması mümkün ise de failin pişmanlığı ya da suçtan sonraki durumuyla alakalı sebeplerin bulunması daha büyük olasılıktır. Günümüz hukukundan farklı olarak suçluya verilecek cezada mağdura af yetkisinin tanınması ve bu konuda mağdurun belirleyici tavrını, cezanın bireyselleştirilmesi kapsamında değerlendirmek mümkündür. Cezanın bireyselleştirilmesinde etkin rol oynayanın yasama, yargı ve idarenin dışında doğrudan mağdur kişinin olması, konuya ayrı bir anlam katmaktadır. Fakat burada kendilerine af yetkisi tanınan maktül yakınlarının fail için farklı bir ceza takdir yetkilerinin bulunmadığını belirtmek gerekir. Zira söz konusu suçta yasa koyucu Yüce Allah cezayı ilk olarak kıyas olarak belirlemekte ancak maktül yakınlarına sadece af yetkisi tanımaktadır. Nitekim uygulamada bunun örnekleri mevcuttur. Fetva mecmualarında mağdura suçlunun durumuna göre hareket etmesi tavsiyesi eden aşağıdaki fetva bunun tipik bir örneğidir:

Mesele: “Amr Zeyd’i hatâen mecrûh eylese ‘afv ve İbrâ’ mı evlâdır yoksa da‘va mı evladır?”

el-Cevab: “Amr sâlih ve mutedeyyin kimesne olub cerh-ı mezbûr hatâen vâki’ oldu ise ‘afv evladır muhsid ise da‘va evladır.”⁴⁴

2.3.3. Diyet

İslâm hukukunda kasten adam öldürme suçundaki kıyas cezasına karşılık, kastın olmadığı durumlarda verilen zararın tazmini anlamında diyet söz konusu olmaktadır. Aynı şekilde vücut bütünlüğüne yönelik müessir fiillerde de kıyasın uygulanmadığı durumlarda diyet gündeme gelmektedir. Bu kapsamda miktarı naslar ile belirlenen diyet “erş”, olarak adlandırılıken, miktarı belirlenmeyenler için elem ve ıstırabın büyüklüğüne göre diyet miktarı hâkimin takdirine bırakılanlar ise “*hukûmet-i adl*” olarak ifade edilmektedir.⁴⁵ Kıyasa eşitlik ve adalet esas olduğundan sınırın aşılması ve failin daha fazla zarar görmesi ihtimaline karşılık yaralamalarda her zaman kıyası uygulamak mümkün değildir. Ayrıca mağdurun

⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/108; Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes‘ûd el-Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’ fi tertibi’s-şerâ’i’* (Beirut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1424), 7/135; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/459; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/265; Zeynüddin İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik şerhu kenzi’d-dekâik* (Beirut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1997), 5/217; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve edilletühû* (Dimaşk: Dâru’l-fikr, 1985), 6/187; Abdulkadir Udeh, *et-Teşrî’u’l-cinâyi’l-İslâmî* (Beirut: Dâru’l-Kâtibi’l-İslâmî, ts.), 2/720.

⁴² bk. Suat Erdoğan, “Kamu Hukuku-Özel Hukuk Ayrımı ve İslami Cezalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58/1 (2017), 185-203.

⁴³ Şemsü’l-eimme es-Serahsî, *el-M ebsût* (Beirut: Dâru’l-Mârife, ts.), 21/9; Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid* (b.y.: Dâru’l-Mârife, ts.), 2/405; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/457.

⁴⁴ M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhulislâm Ebussuûd Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı* (Enderun Kitabevi, 1983), 1026.

⁴⁵ Ali Bardakoğlu, “Diyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/475; M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta, 2017), 196-197; Adem Yıldırım, “İslam Hukûkunda Cinsel Dokunulmazlığa Karşı İşlenen Hetk-i Irz (Tecavüz) Suçunun Cezası ve Kur’an Ceza İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2018), 253.

kıyas yerine diyeti tercih etmesi de mümkündür.⁴⁶ Bu bağlamda hükûmet-i adl miktarını belirlemede mağdurun bedeni zararının yanında, çalışma gücü ve ekonomik açıdan geleceğini ne derecede etkileyeceği gibi konuların hesaba katılması gerekir.⁴⁷

2.3.4. Kefâret

İslâm hukukunda bir kısım yasakları ihlâl eden kişilerin sorumlu tutulduğu, köle âzadı, oruç tutma, fakirleri doyurma ve giydirme gibi, bir yönüyle ceza aynı zamanda Allah'tan af dileme mahiyetinde mâli ve bedenî nitelikli ibadetlere kefâret adı verilmektedir. Kefâretin yemin, katil, zihâr, oruç, hac ve umre olmak üzere birden çok çeşidi bulunmaktadır.⁴⁸

Zihâr kefâreti yükümlüsünün öncelikle köle âzat etmesi gerekir. Buna gücü yetmezse aralıksız iki ay oruç tutması, buna da gücü yetmezse altmış fakiri doyurması gerekir.⁴⁹

Katil kefâreti yükümlüsünün maktulün yakınlarına ödeyeceği diyetin dışında mümin bir köle âzat etmesi gerekir. Buna gücü yetmediğinde, aralıksız iki ay oruç tutması gerekir.⁵⁰

Yemin kefâreti yükümlüsü, ailesine yaptığı harcamaların ortalaması ölçü olmak üzere, on fakiri doyurma veya giydirme ya da bir köle âzat etme konusunda muhayyerdir. Buna gücü yetmezse üç gün oruç tutar.⁵¹

İhramlı iken tıraş olan ve avlanan kişilerin yerine getirmekle yükümlü olduğu kefâretler hac ve umre kefâreti olarak adlandırılır. Bu kapsamda hastalık sebebiyle tıraş olmak zorunda kalan kimse oruç, sadaka veya kurban şeklinde bir fidye vermesi gerekir.⁵²

İhramda iken avlanma yasağının ihlâli durumunda kefâret olarak avlanılan hayvanın denginin kurban veya bedelinin tasadduk edilmesi, ya da bedelin her fitır sadakası miktarı için bir gün oruç tutulması gibi farklı seçenekler sunulmaktadır.⁵³ Yine hac ve umre kurallarındaki diğer ihlâller için derecesine göre, kefâret olarak belirli bedenî ve malî yükümlülüklerin yerine getirilmesi gerekir.

Görüldüğü gibi farklı her bir kefâret türünde ihlâl edilen haklar karşılığında yükümlülerin bedenî ve ekonomik durumuna göre farklı seçimlik yaptırım türlerine yer verilmektedir. Katil kefâreti dışındaki kefâretlerde Allah'ın bir yasağına kaşı her bir fiil için ibadet türünde bir yaptırımın yer alması suç-ceza uygunluğu açısından dikkate şâyan olmasının yanında, söz konusu kefâreti yerine getirmekle yükümlü olanların bedensel ve ekonomik durumlarına göre seçebilecekleri farklı yaptırımlar getirmesi, yasama aşamasında cezanın bireyselleştirilmesi anlamında önemli örnekler olduğunu söylemek mümkündür. Yemin kefâretinde fakirleri doyurma ve giydirme seçeneği içerisinde, kişinin ailesi için yaptığı harcamaların ortalaması şeklinde bir ölçü sunulması, yasama aşamasındaki bireyselleştirilmenin daha ileri bir boyutunu teşkil etmektedir. Zira söz konusu kefâret ile sorumlu olan her bir kişinin ailesine yaptığı harcama, ekonomik ve sosyal statüsüne göre farklılık arz eder.

⁴⁶ Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/30-32; Şamil Dağcı, "Kıyas" (İstanbul: TDV Yayınları, 2022), 25/490-491.

⁴⁷ Şamil Dağcı, "Hükûmet-i Adl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/464; Yiğit, *İslam Ceza Hukuku*, 94.

⁴⁸ Rahmi Yaran, "Kefâret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/179-182.

⁴⁹ el-Mücâdele, 58/2-4.

⁵⁰ en-Nisâ, 4/92.

⁵¹ el-Mâide 5/89.

⁵² el-Bakara 2/196.

⁵³ el-Mâide 5/95.

2.3.5. Ta'zîr Cezaları

İslâm hukukunda Kur'an ve sünnette yer verilmeyen suç ve cezaları belirleme yetkisi ulü'l-emr ve hâkimlerin takdirine bırakılmıştır. Kur'an ve Sünnet tarafından yasaklanmakla birlikte cezası açıklanmayan ya da mubah olduğu halde, zamanla toplum için zararlı hâle geldiği için siyasi otorite tarafından suç sayılıp karşılığında cezalar öngörülen fiiller ta'zîr kapsamında değerlendirilmektedir. Klasik kaynaklarda ta'zîr cezası olarak özellikle sopa cezasının alt ve üst sınırlarının belirlenmesi söz konusu edilmekle birlikte, herhangi bir suç için ne tür bir ceza verileceği hâkimin takdirine bırakılmıştır. Suçun işlenmesinden önce çoğunlukla cezaların ne olduğu belli değildir. Ta'zîr suçlarında ölüm cezası dâhil, kınama, uyarı, sopa, hapis, para ve sürgün gibi cezalardan birisi hâkim tarafından takdir edilecektir.⁵⁴ Bu yönüyle ta'zîr cezaları kanunilik ilkesi açısından eleştirilmiştir.⁵⁵ Osmanlı'da olduğu gibi ta'zîr kapsamındaki cezaların devlet başkanı tarafından kanunlaştırması ile ta'zîr cezalarına yönelik kanunilik eleştirisinin anlamsız kalacağını belirtmek gerekir. Ta'zîr cezalarının had grubundaki cezaların sınırına ulaşmaması adına yapılan sopa sayısı etrafındaki tartışmalar⁵⁶ herhangi bir suçun alt ve üst sınırını belirleme şeklinde bir tartışma olmaktan öte, ta'zîr olarak uygulanabilecek azamî sopa cezasını belirleme kapsamında doktrinel anlamda bir tartışmadır. Bununla birlikte genel anlamda ta'zîr kapsamındaki herhangi bir suç hakkında hâkimlere belirlenen üst sınırı aşmamak koşuluyla, failin durumuna göre ceza takdir yetkisi verilmesini, cezanın bireyselleştirilmesi olarak değerlendirmek mümkündür.

Ta'zîr cezaları suçun ağırlığı ve failin durumuna göre hâkim tarafından takdir edildiğinden, ta'zîr suçlarında cezanın bireyselleştirilmesi daha belirgindir.⁵⁷ Klasik kaynaklarda ta'zîr cezalarının faillerin sosyal statüsüne göre farklı olarak takdir edilebileceği ifade edilmektedir.⁵⁸ Hanefî hukukçu Kâsânî, (öl. 587/1191) bu konuda daha sistematik ve detaylı bilgi vermektedir. Kâsânî suçlularla ilgili sosyal statülere göre “eşrâfu'l-eşrâf”, eşrâf”, evsât” ve süflâ” şeklinde bir sınıflandırmaya gitmekte ve her grup için değişen cezalardan söz etmektedir.⁵⁹ Buna göre günümüz diliyle ifade etmek gerekirse ilmiye sınıfı, askeri ve siyasi bürokrasi, tüccarlar ve bunun dışında kalan toplumun daha alt kesimleri için farklı cezalar söz konusu olmaktadır. Birinci grupta yer alan kişilerin ta'zîri, hâkimin memurunu faile göndererek “siz şu şekilde bir fiilde bulunmuşsunuz.” şeklinde mutlak i'lâmdan ibaret iken, ikinci gruptakileri makamına celp ettirip, suçlarını yüzlerine karşı ifade etmek şeklindedir. Üçüncü gruptakilerin ta'zîri bildirim, celp veya hapis olabilirken, sosyal statü

⁵⁴ Ta'zîr suç ve cezaları hakkında bk. Mâverîdî, *Ahkâmu's-sultaniyye*, thk. Ahmed Mubârek el-Bağdâdî (Kuveyt: Mektebet-i Dâr-ı İbn Kuteybe, 1409), 310; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Siyâsetü's-şer'iyye fî islâhî'r-râ'î ve'r-ra'iyye* (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1983), 96, 97; Abdulazîz Musa Âmir, *et-Ta'zîr fî's-şer'iati'l-İslâmiyye* (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1969), 83; Udeh, *et-Teşrî'u'l-cinâiyyi'l-İslâmî*, 1/80; Muhammed Ebu Zehre, *el-Cerîme ve'l-ukûbe fî'l-fikhi'l-İslâmî: el-Ukûbe* (Kahire: Dâru'l-fikri'l-Arabî, ts.), 69-75; Osman Şekerci, *İslâm Ceza Hukukunda Ta'zîr Suçları ve Cezaları* (İstanbul: Yeni Ufuklar, 1996); Tuncay Başoğlu, “Ta'zîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/40/198; Adnan Akalın, “İslam Hukuku Açısından Suçun Unsurları”, *e-Şarkiyat: İlmî Araştırmalar Dergisi* 6/10 (2013), 54.

⁵⁵ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Suat Erdoğan, “Ta'zîr Suç ve Cezalarının Kanunilik İlkesi Açısından Değerlendirilmesi”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 42 (2023), 1-38.

⁵⁶ Mâverîdî, *Ahkâmu's-sultaniyye*, 311; Serahsî, *el-Mebsût*, 24/35, 36; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 9/272; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/535; İbn Teymiyye, *Siyâsetü's-şer'iyye*, 97.

⁵⁷ Mustafa Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku I Genel Hükümler* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2018), 61; Muhammed Halil Ayaklı, “İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramları”, *Kırkkale Hukuk Mecmuası* 2/2 (2022), 513.

⁵⁸ Mâverîdî, *Ahkâmu's-sultaniyye*, 310, 311; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 9/271; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/252.

⁵⁹ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 9/271.

olarak toplumun en alt tabakasında yer alanlar için ise bildirim, celp, sopa ve hapis gibi farklı yaptırımlardan herhangi birisi olabilmektedir. Yavuz Sultan Selim Kanunnâmesi'nde yer alan aşağıdaki ifadeler Osmanlı'da aynı doğrultuda düzenlemelerin yapıldığını göstermektedir:

“Kazâ ve tadrîs ve tevliyet ve meşîhat ve imâmet ve hitâbet ve bunun emsali menâsib ve cihât sâhiblerine ta'zir lazım gelse etmeyeler. Hemân bir dahi böyle etmeye deyü kadî 'unfle söylemek ol makûlelere ta'zirdir ve hapsedecek yerde etmeyeler, Dergâh-ı Mu'allaya arz edeler. Meger ki, şena'at-i azîmeleri olub kefil bulmayub firâr ihtimali ola. Ol vakit habs edeler.”⁶⁰

Avcı, Osmanlı kanunnâmelerindeki söz konusu düzenlemelerin benzerinin 1851 tarihli Osmanlı Ceza Kanunnâme-i Humâyun'da da yapıldığından bahisle, bu hükümleri yasama konusunda cezanın bireyselleştirilmesi olarak değerlendirmektedir.⁶¹ Ta'zir cezalarında suçlunun sosyal statüsüne göre değişen ceza öngörülere, cezanın caydırıcılığının kişinin sosyal statüsüne göre değişeceği gerekçesi üzerinden açıklanmaktadır.⁶² Bize göre de suçluların sosyal statüsüne göre değişen ceza öngörüsü cezanın yargılama aşamasında bireyselleştirilmesi konusunda önemli bir örnek olmakla birlikte, bu şekilde cezanın bireyselleştirilmesinin kabulü mümkün değildir. Zira cezanın caydırıcılığının kişilerin sosyal statüsüne göre değişeceği yaklaşımının mutlak doğru olarak kabulü mümkün olmadığı gibi, bu uygulama ceza hukukunda evrensel bir ilke olan cezanın genelliği açısından da eleştiriye açıktır. Zira bu şekildeki bir öngöründe aynı suç hakkında toplumun en alt kesimleri için daha ağır cezalar söz konusu iken, en üst kesimler hakkındaki uygulamanın ceza olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Nitekim konuyla ilgili bir rivâyette Hz. Peygamber, cezalandırmada yapılan ayrımcılığı toplumun bozulma nedenlerinden birisi olarak saymakta ve aynı suçu işlemesi durumunda, kızı da olsa aynı cezayı vermekten geri durmayacağı konusunda kararlılığını ifade etmektedir.⁶³ Ayrıca kanunların ancak güçsüzler için bağlayıcı olduğu, güçlüler için bir anlam ifade etmediği yargısının hâkim olduğu günümüz dünyasında söz konusu cezalandırma yöntemini savunmak mümkün değildir. Kişilerin sosyal statüsüne göre cezalandırılabilceği konusunda delil olarak gösterilen أقيلوا ذوی الهيئات عثراتهم الا الحدود “makam, mevki sahibi kişilerin, had suçlarının dışında olan kusurlarını kaldırmız.”⁶⁴ şeklindeki rivâyeti basit kusurlardan dolayı mevki sahibi kişilerin toplumun önünde rencide edilmemesi olarak yorumlamak daha doğru olacaktır. Küçük kusurlarından dolayı toplumda saygınlığı olan ya da yönetici konumunda olan kişilerin küçük düşürülmesi kamu yararı açısından da doğru değildir.⁶⁵ Ancak suç teşkil eden fiiller herkim tarafından işlenirse işlensin cezasız kalması düşünülemez. Kanaatimize göre ta'zir grubuna dâhil suçların daha hafif olduğu varsayımı ile bu tür bir değerlendirmeye gidilmiş olmalıdır. Ancak ta'zir suçlarının had suçlarının dışında kalması dolayısıyla, bütünüyle daha hafif suçlardan oluştuğu varsayımı doğru değildir.

⁶⁰ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990), 7/356.

⁶¹ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku*, 62.

⁶² Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i*, 9/271.

⁶³ Buhârî, “Hudûd”, 12; Müslim, “Hudûd”, 8-9.

⁶⁴ Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 4.

⁶⁵ Benzer bir yorum için bk. Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/252.

Her ne kadar ta'zîr cezaları önceden yasama yoluyla belirlenmemiş olsa da ta'zîrde hâkimlere uyarı, kınama, sopa, hapis ve malî cezalar gibi seçimlik cezalardan herhangi birisi hakkında takdir yetkisi tanınması, günümüz hukukunda yargı yoluyla cezanın bireyselleştirilmesine karşılık gelmektedir. Zira klasik ta'zîr anlayışında suç ve cezaların önceden belirlenmesi söz konusu değildir. Kadı ulü'l-emr adına yasa koyma ve yargılama yetkisini birlikte kullanmaktadır.

Cezanın belirlenmesinde hâkimlerin belli bir sebebe dayanarak cezaı artırmaları da mümkündür. Muasır hukuk anlayışı hafifletici nedenler açısından temel cezada hâkimlere takdir yetkisi tanırken, ağırlaştırıcı sebeplerin kanuni olmasını esas almıştır.⁶⁶ Bu durum çağdaş hukuk düzeninin hümanizma etrafında suçlu haklarını önceleyen bir yapıda şekillenmesinden kaynaklanmaktadır. Ta'zîr cezalarında hâkim cezanın artırılması ya da eksiltmesi gibi her iki durumda da yetki sahibi olmakla birlikte, uygulamada muasır ceza hukuku anlayışının aksine cezada ağırlaştırmanın daha ağırlıklı olduğu görülmektedir. Ta'zîr suçları bağlamında suçlunun ıslahı düşüncesiyle ulü'l-emrin sopa cezasına ek olarak hapis vermesinin⁶⁷ cezanın bireyselleştirilmesi olarak değerlendirilmesi⁶⁸ doğru olmakla birlikte, ta'zîrde cezaların çoğunlukla ağırlaştırılmasını çağdaş ceza hukuk anlayışına kıyas ederek eleştirmek kanaatimizce hakkaniyete uygun düşmez. Zira bu durum, yukarıda da belirtildiği gibi hümanizmanın da etkisiyle suçlu haklarının öncelendiği ve mağdur haklarının adeta yok sayıldığı bir ortamda şekillenen yeni ceza hukuku anlayışının bir sonucudur. Bu eğilimin, adil ve mutlak doğruyu temsil ettiğini söylemek de mümkün değildir.

Hanefîlerin, maslahat açısından uygun bulması durumunda ulü'l-emrin bekârların zinasında had cezasına ek olarak sürgün cezası verilebileceği anlayışı,⁶⁹ Mâlikî ve Şâfiîlerin maktulün vârisleri affetseler bile katilin ta'zîr türünden bir ceza ile tecziye edilmesinin gerektiği şeklindeki düşünceleri,⁷⁰ Şâfiî ve Hanbelîlerin Hz. Ömer'in kırk sopa olan hadd-i şûrb cezasını seksen olarak uygulamasını ta'zir kapsamında cezanın artırılması olarak açıklamaları,⁷¹ ta'zîr grubuna dâhil cezaların sanılanın aksine, İslâm ceza hukuku içerisinde geniş bir yer işgal ettiğini gösteren örneklerdir. Bunun en önemli sebebi ise had cezalarının çeşitli gerekçelerle uygulanmadığı durumlarda ta'zîr cezalarının gündeme gelmesidir.

2.3.6. Osmanlı Kanunnâmeleri

Osmanlılardan önce Selçuklular Dönemin'de daha çok kamu hukuku alanında olmak üzere medeni hukuk alanında da kanunlaştırma hareketleri görmekteyiz.⁷² Osmanlı Devleti'nde Selçuklularda olduğu gibi ceza hukuku alanında İslâm hukukunun esasları geçerli

⁶⁶ Dönmezer - Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 2/580.

⁶⁷ Serahsî, *el-Mesûr*, 24/36; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/535.

⁶⁸ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku*, 63.

⁶⁹ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/512; Mevslî, *el-Ihtiyâr*, 4/86.

⁷⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/204; Şehâbeddin el-Karafi, *ez-Zahîra*, thk Muhammed Huccî (Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 12/417, 421; Ebû Zekerîyya en-Nevevî, *el-Mecmû şerhu'l-Mühezzeb*, thk. Muhammed Necib el-Mûtîî (Kahire: Dâru'l-İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 1995), 20/245; Ahmed Fethi Behnesî, *el-Kısa fi'l-Fıkhi'l-İslâmî* (Beyrut: Dâru'ş-Şurûk, 1989), 9; Ali Bardakoğlu, "Hapis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 26/59.

⁷¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 12/498; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/247-249; Şemseddin Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-minhâc* (Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2003), 8/15.

⁷² Ömer Menekşe, "Selçuklular'da Kanunlaştırma Hareketleri ve Bir Hukuk Kodu Olarak el-Mesâ'ilü'l-Melikîşâhiyye fi'l-Kavâ'idî'ş-Şer'iyye", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 35 (2020), 466-469.

olmuştur. Çeşitli dönemlerde padişah iradesiyle hazırlanan kanunnâmeler, İslâm hukukunun ulü'l-emre tanıdığı geniş takdir yetkisinin sonucunda ortaya çıkan bu durum, örfî hukuk olarak da adlandırılan hukuk normlarını ortaya çıkarmıştır. Kanunnâmeler, devlet teşkilatı, idare, vergi, ceza hukuku ve hisbe gibi alanları kapsamaktaydı.⁷³ Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman Dönemi'nde hazırlanan kanunnâmeler, İslâm ceza hukuku kapsamında yer alan çeşitli suçların cezaları ile ilgili düzenlemeler getirmiştir. Kanunnamelerde katl, zina, hırsızlık, şarap içme, gasp gibi birçok suç için para cezaları öngörülmektedir. Osmanlı hukukunun şer'îliği açısından tartışma konusu⁷⁴ olsa da para cezalarının, kişilerin ekonomik durumuna göre değişen oranlarda belirlenmesi,⁷⁵ cezanın bireyselleştirilmesi açısından önemlidir. Osmanlı hukukunun şer'îliği lehinde görüş sahibi olanlar, kanunnâmelerdeki para cezalarının kısas ve had suçlarının unsur ve şartlarındaki eksikliklerin bulunması durumunda söz konusu olduğunu örnekler üzerinden açıklamaktadırlar.⁷⁶ Kanaatimize göre günümüzde ekonomik suça karşılık ekonomik ceza bağlamında revaçta olan, Hz. Peygamber'in uygulamalarında da örneklerine rastladığımız,⁷⁷ para cezalarının mutlak manada İslâm hukuka aykırı olduğunu söylemek mümkün değildir.

Aşağıda farklı suçların cezalarıyla ilgili kanunnâmelerden örnekler verilmektedir:

“Eğer bir kişi zina kılsa, şeriat huzurunda sabit olsa, ol zina kılan evlü olsa ve dahi bay olursa ki, bin akçeye dahi ziyadeye gücü yeterse, cürm üç yüz akçe alına. Evsatü'l-hâl olursa kim, altı yüz akçeye mâlik ola, cürm iki yüz akçe alına. Andan aşağı gücü yeterse, cürm yüz akçe alına. Andan dahi aşağı hallü olursa, elli akçe; andan dahi aşağı ki, gâyette fakîrü'l-hâl olursa, kırk akçe cürm alına.” Fatih Sultan Mehmet Kanunnâmesi,⁷⁸(Fatih Sultan Mehmet Umumi Osmanlı Kanunnâmesi, 1. Fasil, 1. Madde)

“Eğer adam öldürse yerine kısas etmeseler, kan cürmi; bay olub bin akçeye dahi ziyadeye gücü yeterse dört yüz, eğer altı yüze gücü yeterse iki yüz akçe, andan aşağı hallü olursa yüz akçe ve fakir olursa elli akçe alına.”⁷⁹ Fatih Kanunnameleri Akgündüz, Fatih Sultan Mehmet Umumi Osmanlı Kanunnâmesi, 2. Fasil, 13. Madde)

“Ve eğer yabanda sığır veya yond veya koyun bulsa, çığırtmasa, bay olursa cürm otuz akçe; evsatü'l-hâl olursa yirmi akçe; fakir olsa on akçe cürm alına...”⁸⁰ (II. Bâyezîd Kanunnâmesi, 3. Fasil, 22. Madde)

“Ve eğer bir kimesne okla veya bıçağla ursa başlu eylese, iki yüz akçe cerime alına ve fakîrü'l-hâl olsa yüz akçe cerime alına.”⁸¹ (Yavuz Sultan Selim Kanunnâmesi, 111. Madde)

⁷³ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 202, 203; Halil İnalçık, “Kanunnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/334.

⁷⁴ Söz konusu tartışmalar için bk. Coşkun Üçok, “Osmanlı Kanunnâmelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler III”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4 (1947), 48-73; Ali Bardakoğlu, “Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine”, *Osmanlı Teşkilât* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 412-417; Ahmet Yaman, “Osmanlı Pozitif Hukukunun Şer'îliği Tartışmalarına Eleştirel Bir Katkı”, *İslâmiyât* 8/1 (2005), 113-125.

⁷⁵ İnalçık, “Kanunnâme”, 24/335; Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1995), 1/331, 332.

⁷⁶ Mehmet Akif Aydın, “Ceza”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/478; Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 1/349; 4/299.

⁷⁷ Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 12, “Lukata”, 1; Nesâî, “Sârik”, 11, 12.

⁷⁸ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 1/347.

⁷⁹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 1/349.

⁸⁰ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 2/42.

⁸¹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 3/426.

“Eğer iki kişi birbirine yapışub yakasın yırtsa, kâdî ta'zîr edüb cürm yok. Ve eğer birbirinin saçı veya sakalın yolsa, ganî ise cürm yirmi akçe; fakir olsa on iki akçe alına.”⁸² (Kanuni Sultan Süleyman Kanunnâmesi, 27. Madde)

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi Osmanlı'da farklı dönemlerde hazırlanan kanunnâmelerde para cezalarının öne çıktığı ve suçun ağırlığı ve suçlunun ödeme gücüne göre değişen oranlarda cezalar belirlendiği görülmektedir. Suçlular mali gücüne göre iki, üç, dört gibi sınıflara ayrılmakta ve değişen oranlarda mali cezalar öngörülmektedir. Sonuçta hâkimler suçluların mali gücünü hesaba katarak, seçimlik cezalardan birisi hakkında takdir yetkisi kullanacaktır.

Osmanlı'da had suçlarının unsur ve şartlarındaki eksiklikler sebebiyle uygulanamadığı durumlarda, devlet başkanına tanınan ceza belirleme yetkisi kapsamında para cezası verilmektedir.⁸³ Kanunnâmelerdeki ceza siyasetinin klasik kaynaklardaki kişilerin sosyal statüsüne göre değişen ta'zîr cezaları anlayışıyla benzer yönleri olduğu görülmektedir. Ancak ta'zîr anlayışında suçlunun sosyal statüsünün cezaların caydırıcılığında etkin olduğu varsayımı ile cezalar, sosyal statüyle ters orantılı olarak artırılmaktadır. Sosyal statü açısından toplumun alt kesimleri için daha ağır cezalar öngörülmektedir. Kanunnâmelerde ise suçlunun ödeme gücü esas alınmakta ve sosyal statü açısından daha zayıf durumda olanların cezaları hafifletilmekte, mali durumu en iyi olanlar ise en yüksek ceza ile tecziye edilmektedir.

Kanunnâmelerde çoğunlukla para cezalarının belirlenmesi İslâm ceza hukukunda diyet ve keffaret cezalarının dışında mali ceza bulunmadığı şeklinde eleştiri konusu yapılmakla birlikte,⁸⁴ kişilerin ödeme gücüne göre değişen mali ceza anlayışı son yıllarda daha çok taraftar bulmaktadır. Ancak İslâm hukukunda diyet ve keffaretlerin dışında yönetici ve hâkimlerin ta'zîr suçları için mali ceza takdir yetkileri bulunmaktadır. Kişilerin ekonomik durumu hesaba katılmayan para cezalarında, cezanın tanımında yer alan ızdırıp verici vasfı anlamını yitirmektedir. Zira herhangi bir suç için aynı oranda para cezası, bazıları için son derece acı verici olurken, kimileri açısından ceza olarak tanımlanması dahi mümkün değildir. Bunun ceza hukukunun temeli olan adalet düşüncesiyle bağdaştırılması mümkün değildir. Kanunnâmelere göre, ekonomik durumu iyi olanların daha ağır mali cezaya maruz kalması, cezanın suçlunun kişiliğine uydurulmasını sağlaması⁸⁵ açısından önemli bir örnektir.

Sonuç

Cezanın suçlunun kişiliğine göre uyarlanması anlamına gelen cezanın bireyselleştirilmesi ilkesi, suçluyu topluma yeniden kazandırmak amacıyla, diğer ilkelerle birlikte günümüz ceza hukuku düzeni içerisinde takdiri indirim nedenleri kapsamında birçok ülkenin ceza yasalarında yer almıştır.

İslâm hukukunun aslı kaynaklarından Kur'an ve sünnette, cezanın yasama safhasında bireyselleştirilmesi anlamına gelen verilerin olduğu görülmektedir. Kur'an'da zina suçuyla

⁸² Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 7/175.

⁸³ Aydın, “Ceza”, 7/478.

⁸⁴ Heyd Uriel, “Eski Osmanlı Hukukunda Kanun ve Şeriat, çev. Selâhaddin Eroğlu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1-4 (1983), 645, 646; Üçok, “Osmanlı Kanunnâmelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler III”, 60, 61.

⁸⁵ İçel - Donay, *Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku*, 52.

ilgili üç ayrı ceza öngörüsünde, caydırma ve suçluyu topluma yeniden kazandırma düşüncesinden çok adalet anlayışının etkili olduğu görülmektedir. Kur'an, bulunduğu sosyal çevre ve ekonomik açıdan zina suçu konusunda dezavantajlı konumda olan cariyeler hakkında, hürlerin cezasının yarısı kadar ceza öngörmekte iken, aynı suç için avantajlı konumları sebebiyle, peygamber eşleri hakkında, farzı muhal suçu işlemleri durumunda iki kat cezadan söz etmektedir. Kur'an'ın zina suçuyla ilgili adalet ve hakkaniyet esaslı üç ayrı ceza öngörüsünü, cezalarda bireyselleştirmenin doğrudan yasama safhası kapsamında değerlendirmek mümkündür. Ta'zîr cezaları suçun ağırlığı ve failin durumuna göre hâkim tarafından takdir edildiği için, had ve kısas cezalarına göre, ta'zîr suçlarında bireyselleştirmenin daha fazla olduğu görülmektedir. Nitekim hâkim, tazir suçlarında öngörülen farklı yaptırım türlerinden herhangi birisini fail için takdir edebilecek, ta'zîr suçları kapsamında çoğunlukla uygulanan sopa cezasının alt sınırları ile azami sınırları arasında bir ceza belirleyebilecektir. Osmanlı Devleti'nde çeşitli dönemlerde padişah iradesiyle hazırlanan kanunnâmelerde, katl, zina, hırsızlık, şarap içme, gasp gibi birçok suç için, kişilerin ekonomik durumuna göre değişen para cezası öngörülmesi, cezanın yasama aşamasında bireyselleştirilmesiyle ilgili örnekler olduğu görülmektedir.

Günümüz ceza hukukunda cezanın bireyselleştirilmesi çoğunlukla suçlu lehine ele alınmakta ve ceza indirimi hâkimin takdirine bırakılmakta iken, cezanın ağırlaştırılması ancak kanuni düzenleme gerektirmektedir. Çeşitli sebeplerle yerinde olmayan gerekçelerle gerçekleşen ceza indirimini mağdur hakları açısından açıklamak kolay değildir. Kanaatimize göre cezanın suçlunun kişiliğine uyarlanması bağlamında ceza indirimi veya ağırlaştırılmasında fail veya mağdurdan yana taraf olmak yerine, adalet düşüncesinin esas alınması ve gerektiğinde cezanın indirimi ile birlikte, ağırlaştırılması da cezaların caydırıcılığına katkı sağlayacaktır. Zira cezaların caydırıcı fonksiyonu ile adil cezalandırma arasında doğrudan bir orantı bulunmaktadır. Bu sebeple en caydırıcı ceza en adil olan cezadır. Nitekim ekonomik açıdan eşit olmayanlar için aynı miktarda para cezası yoksullar için son derece ızdırap verici iken, diğerleri açısından ceza anlamı bile taşımayacağı için caydırıcı da olmayacaktır.

Cezanın suçlunun kişiliğine uydurulması ilkesi bağlamında, sosyal statüleri gereği suça karşı dezavantajlı konumda olanların cezalarının hafifletilmesi adaletin gereğidir. Kur'an'da zina suçu açısından dezavantajlı konumda olanlar için yarı oranında, avantajlı konumda olanlar için ise iki kat ceza takdir edilmiş olmasını bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

Kaynakça | References

- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1995.
- Akalın, Adnan. "İslam Hukuku Açısından Suçun Unsurları". *e-Şarkiyat: İlmî Araştırmalar Dergisi* 6/10 (2013), 50-72.
- Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. 9 Cilt. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990.
- Akgündüz, Ahmet. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1995.
- Aktan, Hamza. "Recm Cezası Örneğinde Sosyal Değişim Olgusu ve Kur'an". *Çağımızda Sosyal Değişme ve İslâm*. 414-426. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Alsabbagh, Gailan Adnan Tawfeeq. "İslâm Ceza Hukukuna Hâkim Olan İlkelerden Suç ve Cezaların Uyumu İlkesi". *BİDER: Bitlis İslamiyat Dergisi* 3/1 (2021), 1-15.
- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur'an'ı Kerim Meâlî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Âmir, Abdulazîz Musa. *et-Ta'zîr fi'ş-şer'îati'l-İslâmiyye*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 4. Basım, 1969.
- Avcı, Mustafa. *Osmanlı Ceza Hukuku I Genel Hükümler*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2018.
- Ayaklı, Muhammed Halil. "İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramları". *Kırıkkale Hukuk Mecmuası* 2/2 (2022), 487-525.
- Aydın, M. Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta, 2017.
- Aydın, Mehmet Akif. "Ceza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/478-482. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Bardakoğlu, Ali. "Diyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/473-479. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Bardakoğlu, Ali. "Hapis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/54-64. İstanbul, 1997.
- Bardakoğlu, Ali. "Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine". *Osmanlı: Teşkilât*. 6/412-417. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Başoğlu, Tuncay. "Ta'zîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/198-202. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Bayındır, Abdülaziz. *Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2007.
- Behnesî, Ahmed Fethi. *el-Kıyas fi'l-Fikhi'l-İslâmî*. Beyrut: Dâru'ş-Şurûk, 5. Basım, 1989.
- Bentham, Jeremy. *Yasamanın İlkeleri, çev. Barkın Asal*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2011.
- Bilmen, Ömer Nasûhî. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*. 8 Cilt. İstanbul, Bilmen Yayınevi., ts.
- Çelen, Mehmet. *İslâm Hukukunda Zina ve Recm*. İstanbul: Denge Yayınları, 2006.
- Dağcı, Şamil. "Hükûmet-i Adl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/463-463. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Dağcı, Şamil. "İşkence". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/429-433. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Dağcı, Şamil. "Kıyas". 25/488-494. İstanbul: TDV Yayınları, 2022.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman. *Sünenüt't-Dârimî*. 4 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 2000.
- Demir, Bayram. "Cezaların Bireyselleştirilmesi Açısından Zina Haddi". *EKEV Akademi Dergisi* 9/23 (2005), 123-134.

- Dönmezer, Sulhi - Erman, Sahir. *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*. 2 Cilt. İstanbul: Der Yayınları, 2016.
- Düzdağ, M. Ertuğrul. *Şeyhulislâm Ebussuûd Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*. Enderun Kitabevi, 1983.
- Ebü Dâvûd, es-Sicistânî. *es-Sünen*. 5 Cilt. Beyrut: Dâr-ı İbn Hazm, 1418.
- Erdoğan, Suat. “Kamu Hukuku-Özel Hukuk Ayrımı ve İslami Cezalar”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58/1 (2017), 185-203.
https://doi.org/10.1501/ilhfak_0000001465
- Erdoğan, Suat. *Kur'an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu*. Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2014.
- Erdoğan, Suat. “Ta'zîr Suç ve Cezalarının Kanunilik İlkesi Açısından Değerlendirilmesi”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 42 (2023), 1-38.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı Meal Tefsir*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Gökmenoğlu, Hüseyin Tekin. “Kur'an'da Olmayan ve Onunla Çelişen Ceza Recm”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 2 (2003), 117-129.
- Hattâbî. *Me'âlimü's-Sünen*. 4 Cilt. Halep: Matbaatü'l-İlmiyye, 1932.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin. *el-Muğnî*. 15 Cilt. Riyad: Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, ts.
- İbn Mâce. *es-Sünen*. thk. Muhammed Nâsuriddîn el-Elbânî. 3 Cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1997.
- İbn Rüşd, el-Hâfid. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. b.y.: Dâru'l-Mârife, ts.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin. *Siyâsetü'ş-şer'iyye fî islâhî'r-râî ve'r-ra'iyye*. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1983.
- İçel, Kayıhan - Donay, Süheyl. *Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku Genel Kısım*. İstanbul: Beta, 5. Basım, 2006.
- İnalçık, Halil. “Kanunnâme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/333-337. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- İnb Nüceym, Zeynüddin. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Karafi, Şehâbeddin. *ez-Zahîra*. thk. Muhammed Huccî. 14 Cilt. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Kâsânî. *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*. thk. eş-Şeyh Adil Ali Ahmed Abdulmevcûd. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424.
- Keskin, Yusuf Ziya. *Recm Cezası Ayet ve Hadis Tahlilleri*. İstanbul: Beyan, 2001.
- Kırbaçoğlu, Hayri. “İslâm'a Yamanan Sanal Şiddet: Recm ve İrtidat Meselesi”. *İslâmiyât* 5/1 (2000), 125-132.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta'*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1997.
- Mâverdi. *Ahkâmü's-sultaniyye*, thk. Ahmed Mubârek el-Bağdâdî. Kuveyt: Mektebet-i Dâr-ı İbn Kuteybe, 1409.
- Menekşe, Ömer. “Osmanlıda Zina Cezası Olarak Recm”. *Marife* 3/2 (2003), 10-17.
- Menekşe, Ömer. “Selçuklular'da Kanunlaştırma Hareketleri ve Bir Hukuk Kodu Olarak el-Mesâ'ilü'l-Melikşâhiyye fi'l-Kavâ'idî's-Şer'iyye”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 35 (2020), 565-598.
- Mergînânî, Burhâneddîn. *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*. thk. Ahmed Câd. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.

- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Montesquieu. *Kanunların Ruhu Üzerine*, çev. Berna Günen. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Muhammed Fuâd Abdulbâkî. *el-Camiu's-Sahîh*. 4 Cilt. Kahire: el-Matbaatu's-Selefiyye, 1400.
- Müslim b. Haccâc. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. 4 Cilt. Kahire: Dâru't-Tayyibe, 1375.
- Nesâî. *es-Sünen*. thk. Râid b. Sabri. Riyâd: Dâru'l-Hadâra, 2015.
- Nevevî. *el-Mecmû şerhu'l-Mühezzeb*, thk. Muhammed Necib el-Mûtîî. 28 Cilt. Kahire: Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1995.
- Remlî, Şemseddin. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-minhâc*. 18 Cilt. Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2. Basım, 2003.
- Serahsî, Şemsü'l-eimme. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mârife, ts.
- Soyaslan, Doğan. "Cezaların Bireyselleştirilmesi". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11/1-2 (2013), 25-49.
- Şâfiî. *el-Ümm*. thk. Rifat Fevzi Abdulmuttalib. 11 Cilt. Dâru'l-Vefâ, 2001.
- Şekerci, Osman. *İslâm Ceza Hukukunda Ta'zîr Suçları ve Cezaları*. İstanbul: Yeni Ufuklar, 1996.
- Şirbînî, Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ mağrifeti meâni'l-elfâzi'l-Minhâc*. 4 Cilt. Dâru'l-Marife, 1418.
- Tirmizî. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ammar Tayyar. 6 Cilt. Dımaşk: Müessetü'r-Risâle, 2011.
- Toroslu, Nevzat. *Ceza Hukuku Genel Kısım*. Ankara: Savaş Yayınevi, 2012.
- Udeh, Abdulkadir. *et-Teşrî'u'l-cinâiyyi'l-İslâmî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kâtibi'l-İslâmî, ts.
- Uriel, Heyd. "Eski Osmanlı Hukukunda Kanun ve Şeriat, çev. Selâhaddin Eroğlu". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1-4 (1983), 633-652.
- Uslu, Ahmet Güven. *Türk Ceza Hukukunda Somut Cezanın Belirlenmesi ve Bireyselleştirilmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Üçok, Coşkun. "Osmanlı Kanunnâmelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler III". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4 (1947), 48-73.
- Yaman, Ahmet. "Osmanlı Pozitif Hukukunun Şer'iliği Tartışmalarına Eleştirel Bir Katkı". *İslâmiyât* 8/1 (2005), 113-125.
- Yaran, Rahmi. "Kefâret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/179-182. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Yıldırım, Adem. "İslam Hukûkunda Cinsel Dokunulmazlığa Karşı İşlenen Hetk-i Irz (Tecavüz) Suçunun Cezası ve Kur'an Ceza İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2018), 225-261.
- Yiğit, Yaşar. *İslam Ceza Hukuku*. Fecr Yayınevi, 2022.
- Zehre, Muhammed Ebu. *el-Cerîme ve'l-ukûbe fi'l-fikhi'l-İslâmî: el-Ukûbe*. Kahire: Dâru'l-fikri'l-Arabî, ts.
- Zuhaylî, Vehbe. *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletühû*. 8 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1985.